

CSESZNOKNÉ KUKUCSKA KATALIN

ADALÉKOK AZ IPAROS ÉS KERESKEDŐ INASISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ EGERBEN A DUALIZMUS KORÁBAN

Heves vármegyében is, mint az ország minden tájékán az ipart tanulni akaró inasok képzése a céhes időkben egészében a mesterek, illetőleg a céhek privilégiuma volt. Az inas a műhelyben a szakmai fogásokat a mestertől és a mesterlegényektől sajátította el.

Mária Terézia királynő 1770-ben Budán hívta életre az első rajziskolát az iparosok oktatásának érdekében. Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis című rendelete nyomán minden nagyobb városban szerveztek rajziskolát. A rajziskolát a tanoncok, illetve az inasok és a legények hetenként egy napon, vasárnap látogatták. A vasárnapi iskolába járás nem lehetett nagyon népszerű, ezért II. József 1783-ban kötelezővé tette a mesterinasoknak a vasárnapi rajziskolák látogatását. Szabályozta a tanulás anyagát, előírta az oktatás módszerét, meghatározta a képzés célját, eszközeit. Elrendelte azt is, hogy csak azok lehetnek megédecsesültek, akik hitelesen igazolták, hogy vásár- és ünnepnapokon a rajziskolát egy évig rendszeresen látogatták. A rendelkezés szépséghibája azonban az volt, hogy az inasok jó része sem írni, sem olvasni nem tudott, így a rajziskolát haszon nélkül látogatták. Ennek a problémának a megoldására 1785-ben újabb rendeletet adott ki. Az új rendelet szerint a városokban ismétlőiskolákat kellett felállítani, ahol (ugyancsak vasárnap) az írni és olvasni nem tudó inasok az alapismereteket elsajátíthatják.

A vasárnap hangsúlyozása nem lényegtelen: a mesterek ugyanis minden lehetőséget kihasználtak, hogy a munkanapokon az inas ne az iskolapadot koptassa, hanem mesterének rendelkezésére álljon. Eszterházy Károly egri püspök már a Ratio megjelenése előtt, 1773-ban elrendelte, hogy Egerben a Foglár intézetben rajziskolát állítsanak fel. Nyilvánvalóan a Mária Terézia által Budán szervezett rajziskola szolgáltatta neki példát. A rajziskola célja, hogy rajzot, réz- és fametszést tanítsanak. A rendelet a

tantervet és tanrendet is részletesen szabályokba foglalta. A rajziskola tanárául a besztercei származású Tischer Antal rézmetszőt alkalmazta, aki egészen 1787-ig tanított itt. Sajnos ez az iskolaforma nem nagy hatással volt az egriekre, s így 1787-ben meg is szűnt. Továbbra is a mestereknél tehettek szert az ipari és művészi célú rajztudásra és szakmai ismeretekre egyaránt a mesterségeket tanulni akaró inasok. 1787-től 1827-ig semmilyen szervezett rajziskola nem működött sem Egerben, sem a vármegye területén. Egerben 1828-ban Pyrker érsek kezdeményezésével alakult meg az újabb rajziskola. Ez már lényegesen sikeresebb volt, mint elődje. Ennek okai lehettek, hogy az iskola látogatását kötelezővé tették, és élére Joó János Mátyást hívták rajztanárnak, ezt a sokoldalúan képzett szegedi embert, aki értett az építéshez, a földméréshez, az asztalos mesterséghez egyaránt.

Joó János Mátyás nemcsak szakmailag volt kiváló ember. Azon kevesekhez tartozott, aki hitt abban, hogy jövője van az ipariskolának, és szükség van rá a haza felvirágzása érdekében. Nemcsak az iskola szükségességében hitt, hanem szerette az idejáró kis inasokat. Sok ellenségre tett szert az egri mesterek körében, de ez nem tarta meg szabadelvű gondolkodását. Végül is a kudarcok sorozata miatt itthagya Egert, és Pestre ment, itt folytatta töretlen szellemű munkáját. Miután nyugdíjba ment, visszatért Egerbe, és hátralévő éveit itt élte le. Végszámolásán 2.000 Ft-ot hagyott a szakképzés támogatására. A Pyrker-féle rajziskola 1883-ig funkcionált.

A kiegyezés után a kormányzat felismerte, hogy az inasképzés és egyáltalán a szakemberképzés országos szinten kívánnivalót hagy maga után. A mesterek nem a legkorszerűbb ismeretekkel látják el tanoncukat, s csak a rajziskola képes ennek pótlására. Márpedig ahhoz, hogy a fejlődésnek indult gyárpar még tovább fejlődjön, megfelelő szakemberekre van szükség. A kormányzat szerint viszont jól kvalifikált szakembereket úgy tudnak biztosítani az iparnak, ha a szakmát tanulni akaró ifjak számára iskolát nyitnak. Ebben az iskolatípusban nemcsak rajzot, hanem szakmai és egyéb ismereteket (számítás, olvasás, írás) is oktatnak. Ezért a V. K. M. 1882. augusztus 16-án kiadott egy rendeletet az alsófokú iparostanonciskolák felállításáról. A rendelettel egyidejűleg készült el az első iparostanonciskolai tanterv. Érdekes, hogy az iparostanonciskolák felállítá-

sát csupán az 1884. évi 17. tc. tette kötelezővé a városok és községek számára. 1882-ben Heves vármegye közigazgatási bizottsága is megkapta a V. K. M. rendeletét, és lefratban utasította a városi bizottságot, hogy haladéktalanul intézkedjék az "ipartanoda" felállításáról. Az ügyet az Eger városi képviselőtestület 1882. szeptember 3-án tartott ülésén tárgyalta, és Fülöp József városi képviselő elnöklété alatt megválasztott bizottság feladatául tűzte ki az új iskolatípus megszervezését és felállításának előkészítését.

A városi közgyűlés által kiküldött bizottság lelkesen tevékenykedett, s beszámolóját 1883. február 2-án tartotta meg. Nem a lelkesedésben volt hiba, hanem az anyagiakban! A V. K. M. megküldött tervezete szerint Egerben az iparostanoncok számára három rendes és egy előkészítő osztályból álló ipartanodát kellett felállítani, ahol az oktatás hétköznapiokon este, vasárnap pedig délelőtt folyik. A bizottság az egri községi iskolák tantermeit találta alkalmasnak az oktatás helyéül. Az induláshoz az első felszerelésekre a tervek szerint és számítások nyomán kb. 3.000 Ft-ra lett volna szükség, ezen túl pedig évenként 1.725 Ft-ra, amelyből 1.400 Ft a tanárok fizetésére, 225 Ft fűtésre, világításra, 100 Ft pedig az apró kiadásokra kellett volna.

A tanítás -- egy rajztanár kivételével, akinek fizetését évi 600 Ft-ra tervezték, az elemi iskolai tanítók végeznék, mintegy 100 Ft fizetés ellenében. A megkívánt tekintélyes összeggel azonban a város nem rendelkezett, ezért segítséget kértek a minisztériumtól. Az igényelt anyagi támogatás biztosításától a minisztérium teljes mértékben elzárkózott, csupán a szükséges számú rajzminták díjtalan megküldését vállalta.

"Az ipartanodai bizottság tehát új jövedelmi forrásokra tett előterjesztést a közgyűlésnek:

1. Nem volna-e célszerű a városi legelők laposabb részeit földművelés céljára hasznobérbe adni?
2. Nem jelentene-e számottevő jövedelmet a városi pálinkamérés hasznobérbe adása?
3. Bizonyos módzatok mellett lehetne más városok példájára a kutyák tulajdonosait -- főként az ún. luxuskutyákat -- megadóztatni?"¹

A városi ipartanodai bizottság nem ok nélkül sietett álláspontját összefoglalni, mivel február 5-én érkezett a városba gr. Zichy Jenő, az

Országos Iparosegylet elnöke és Jágócsy Péterffy József miniszteri biztos, hogy a tanonciskola ügyében értekezletet tartsanak. Ezen az értekezleten az egri iparosság igen nagy számmal képviseltette magát. Előbb gr. Zichy szólt ideutazásuk céljáról, majd Jágócsy hozzászólása következett, amivel igen lehűtötte a kedélyeket. A városi honatyák meglöbbszeve hallgatták, hogy a kormány a tanoncképzés bevezetésére országsszerete 20.000 Ft-ot szán. Így hát jó lesz, ha a tervezett kiadásokat a minimálisra redukálják, hiszen Egernek a 20.000 Ft-ból nem juthat 3.000 Ft! Végül is a sok alkudozás után a szervezőbizottság elhatározta a tanonciskola megnyitását az 1883/84. tanévben, 2 előkészítő osztállyal, 2 első osztállyal és egy második osztállyal. "A bizottság az igazgatói tisztségre Derszib Rudolf községi elemi iskolai igazgatót nevezte ki.

Az első tantestület a következő személyekből állt:

Derszib Rudolf igazgató

Bánhidv Gyula és

Dienes József községi elemi iskolai tanítók

Fejér Béla

Felber Domonkos tanfelügyelő

Stankoczy Hugó

Szvidrony Bonifác hitoktatók

Kazay Sándor

Kohu József"²

Az Eger c. hetilap közölte a fontosabb tudnivalókat a beiratkozással kapcsolatban. Már minden elő volt készítve, csak még rajztanár nem volt, de végül is Kiss Lajos személyével ez is megoldódott. Végül is 1883. szeptember 17-én este 7 órakor nyitotta meg kapuit az egri városi ipartanoda a belvárosi iskolában. Az 5 osztályban 352 fiatal kezdte meg tanulmányait, hétköznap este és vasárnaponként. A város által kiküldött bizottság befejezte munkáját. Helyét ezután minden évben, majd később minden 3 évben egy újjáválasztott bizottság vette át.

Az igazgató a felsőbb utasítások figyelembevételével elkészítette a tantervet, amelyben nagy szerepet kap -- mai kifejezéssel -- a felzárkóztatás, hiszen az inasok többsége még írni, olvasni sem tudott. Ez a tanterv 1922-ig volt érvényben. Az 1886/87-es tanévben az intézetbe látogató miniszteri biztos így fogalmazott, "Az ifjúság ... legnagyobb részt

gyenge anyag. A nevelői karnak amely közreműködik oktatásukban, egész erejét össze kell szedni, hogy a tanításra fordított heti néhány óra után csak némi eredményt is felmutasson." ³

Szól ejt a meglehetősen rossz tárgyi feltételekről is. "Gátló körülmény, hogy az iskolák nincsenek jól felszerelve. A szűkre szabott idő megkívánná a jól szervezett és alkalmazott szemléltető oktatást. Nincs ipari könyvtár, semmiféle szaklap, ráadásul a tanárok sohasem foglalkoztak ipari irodalommal." ⁴

Az alispáni jelentés pedig a következőképpen vázolja a helyzetet: "Az iparos tanoncok törvényszerű oktatása Egerben és Gyöngyösön már előbb szerveztetett: különösen a megye székhelyén az oktatás alig hagy kívánni valót, amennyiben itt a város képesített rajztanítót alkalmazott, és a felszerelésről gondoskodott. Már főleg Gyöngyösön a rajztanítás nem mutat kielégítő eredményt, mert bár középfokú rajztanár van az iparosok oktatásával is megbízva, de a 263 iparos tanonc csak is vasárnap két csoportban 1 1/2 órán rajzol: sem felszerelés, sem rajzeszközökről nincs gondoskodva. Ily viszonyok közt a legkitűnőbb szakértő sem képes eredményt felmutatni." ⁵

Némiképpen javult az oktatás tárgyi feltétele Egerben, amikor az 1891/92-es tanévben az iskola a Generális-féle épületbe költözött (Zalár út). Ezt az épületet a célnak megfelelően képezték ki. Itt már önálló rajztermet is berendeztek. A sok nehézség és hiányosság ellenére is fokozatos fejlődés figyelhető meg.

Az 1893/94. tanévben megtették az első lépést a szakirányú oktatás felé, és különválasztották a közismereti és a rajzcsoportokat. Sőt ekkor már nemcsak Egerben és Gyöngyösön volt iparostanonc iskola, hanem Hatvanban, Hevesen, Pásztón és Tiszafüreden is.

Az 1901/02. tanévben igen fontos kérdés volt az osztályok számának növelése, hiszen a tanoncok száma is fokozatosan nőtt, de sajnos a tanítás minősége még mindig keveset javult. "... a lefolyt tanévben úgy itt, mint a gyöngyösönél a rajzcsoportok jobban osztottak be, s hevesi és a tiszafüredi tanonciskolák azonban alig emelkednek felül az ismétlőiskolák színvonalán, habár előbbinek egyik tanftója a kassai rajztanfolyamot végzván, e részben már jövőben több eredmény várható, utóbbinak reorganizációja pedig az ottani polgári iskola küszöbön álló szervezése kapcsán

remélhető. A hatvani iparostanoncziskola a folyó tanév kezdetével a polgári iskolával hozatott szervesebb kapcsolatba, a gyöngyösinél pedig a rajzoktatás került üdvös reform alá, megosztalván általános és szakirányú oktatásra".⁶

Az iparos és kereskedő tanonciskolák sikeres működését nagymértékben hátráltatta az 1884. évi XVII. tc. azon hiánya, hogy a tanoncokat akkor is felszabadítják, ha a tanonciskolát elvégzik, sőt akkor is, ha csupán egy-két osztályát látogatták. Ez a törvény a kereskedőtanoncoknak még nagyobb kibúvót adott a rendszeres iskolalátogatás alól. Ugyanis őket mint gyakornokokat alkalmazták, és így el tudták kerülni az iskolát. Egyszóval ez a tc. nem kedvezett a tanonciskolák intenzívebb működésének, s azok maguk előtt a tanoncok előtt a legellenszevesebbek. "Pedig e részben igen jelentős szociális kérdés is fennforog, eltekintve attól, hogy az iparosok átlagos műveltségének alacsony foka nagyban hozzájárul a magyar ipar fejlődésének és elterjedésének sokszor panasztolt hiányaihoz. Hogy az ipartörvény revíziója fog-e ezeken a bajokon segíteni, bizonytalan, de már most is érezhető annak szüksége, hogy a tanoncok az iskolát megkedveljék, annak útján ismereteik bővítésére ösztönzést nyerjenek, de szükséges hogy a szövetkezés, az önszegélyezés eszméje már itt beléjük oltsassék, hogy majdan az életben boldogulásukat ezen a téren is előmozdíthassák."⁷ Ennek a gondolatnak a megvalósítása érdekében a királyi tanfelügyelő felvetette az iparostanoncok szövetségének és segélyalapjának eszméjét, és hogy köriratot intézett a tanonciskolák bizottságaihoz és tantestületeihez, majd kidolgozta mind a szövetség mind a segélyalap szabályzatát.

"A segélyalap szervezet igen egyszerű. A tanoncok iskolalátogatási könyvébe egy hozzákötött lap lesz, az ő takarékpénztáruk. Ha kapnak itt-ott valamit, abból félretehetnek, s betétjüket az iskola igazgatója kezeli takarékpénztárilag. Így nem fognak örökké cigarettázni és úton-útfélen kártyázni, vagy pénzre utcai játékot űzni. Segélypénztár az iparosiskolai bizottság kezelésében lesz, s annak gyarapításához az iparosok, ipartestületek, a városok, a társadalom fognak hozzájárulni, kamatai pedig évente a legjobb előmenetelű és megaviseletű oly tanoncok között fog kiosztatni, akik felszabadulnak, és az életbe lépnek ki. Így az iskola jótékony hatása érezhetően lesz kísérelőjük életpályájukon."⁸ Az elképzelés

Egerben vált először valóra, már 1902-ben létrehozták a segélyalap szervezetet.

Az egri iparostanonciskola 1907. évi történelének egy igen örvendő esemény mozzanata "Tanonc-otthon" megalakulása. Ez a becses szociális intézmény az iskola kebelében már korábban létesült segélyező pénztárból fejlődött ki, és népszerű felolvasásával, gyarapodó könyvtárával, versenyszavataival és nemesítő társasjátékaival csakhamar egyik jelentős tényezőjévé vált a mesterségek művelődésének. Nagyszámú tagjai az Otthon életképességéről két színelőadás tartásával is bizonyosságot tettek, melyek erkölcsi és anyagi tekintetben egyaránt szépen sikerültek. A "Falu rossza" és a "József Egyiptomban" c. színművek előadásán megjelent nagy közönség igaz élvezettel gyönyörködött a tanoncok bátor és értelmes fellépésében. Az Otthon évi 400 korona államsegélyt is kapott: ebből és saját szerény jövedelméből fizették a házbért és szerezték a legszükségesebb bútorokat.⁹

Az Otthon 1911-ben már 100 taggal büszkélkedhetett; igazgatója ekkor Grónay Andor volt, aki 200 k tiszteletdíjban részesült. "Részint államsegélyből, részint egyes nagylelkű jótevők adományaiból, részint saját szerény jövedelméből fizeti a házbért, és szerezte be a legszükségesebb bútorait".¹⁰

A változások ellenére nem volt "túljelentkezés", még a beiratkozottak sem látogatták rendszeresen a foglalkozásokat. A vármegye királyi tanfelügyelője így jellemzi sorsukat: "Ütés, verés, koplalás és nehéz terhek húzása közt telik el a tanoncidő. Igen kevés idő jut a mesterségek megtanulására, a mester és a család kiszolgálása miatt. Az önképzésre és a nemesebb érzelmek fejlesztésére pedig nem jut semmi. Az iparostanoncnak még az iskolá is ellensége. Esténként azt is látogatnia kell, pedig a tanulás kétszeresen is nehéz annak, aki nem érzi annak szükségességét, ha aztán felszabadul akkor van csak igazán kidobva az élet küzdőterére. Segéddé lesz, de nincsen se szerződése, se pénze, de még tisztességes ruhája sincs... Jórészüket elzúllik, elpusztul." E rossz körülmények ellenére volt erejük bizonyítani, hogy sok érték van bennük. Ennek a bizonyításnak egyik fajtája az évenként megrendezett kiállítás az inasok munkáiból. Külön színt jelentett a tanoncképzésben a Mennert Etelka által vezetett női tanoncképzés, mely a V. K. M. engedélyével és állami támogatásával műkö-

dött. Bár 1888-ban Gyöngyösön is megindult 18 fővel a női tanoncoképzés, itt a mesternő eltávozásával 1 év után megszűnt.

A tanoncok a sok változás ellenére nagyon nehéz helyzetben voltak. A helyzetük könnyítésére és tanulási körülményeik javításának érdekében a megyei és országos bizottságok számos intézkedést, rendelet hoztak. Ilyen volt pl., hogy az 1903/04-es tanévben már bevezették a nappali oktatást. Azonban látni kell, hogy a hozott intézkedések nem változtatták meg gyökereiben ezt az oktatási formát. 1914-ben pedig még ezt a parányi fejlődést is megállította a nagy világgégés, az I. világháború kirobbanása.

A tanonciskola másik típusa az alsófokú kereskedelmi iskola. Ezt az intézményt az 1885/86. tanévben szervezték meg Egerben. Az iskola egy osztályból állt, melybe 43 kereskedőtanuló járt, akiket 3 óra-adó tanár által részesítettek heti 7 órán át oktatásban. Az 1886. évi alispáni jelentés szerint az első évfolyam eredménye minden tekintetben kifogástalan volt. Az iskola költségeit városi tandíj címén az illető kereskedők viselték. Később az igényeknek megfelelően Gyöngyösön is szerveztek egy ilyen típusú iskolát.

Nem szükséges hangsúlyozni, hogy csak az iskola típusa különbözött, az abban járóknak ugyanolyan nyomorúságos volt a helyzetük, mint iparos társaiknak. A vármegyei bizottság által lefolytatott vizsgálat szerint az iparos és kereskedő tanonciskolák működését nagymértékben hátráltatta az 1884. évi XVII. tc. A feltételek szinte egyáltalán nem voltak biztosítva, hiszen az alispáni jelentések évről-évre kiemelik, hogy "ezen iskolák a szervezetnek megfelelő módon vannak berendezve, de máig is nélkülözik az áruismeret gyűjteményt, amelynek jegyzéke megállapításáért ismételtett felterjesztése eredménytelen maradt."¹¹

A két iskolatípus gyökeres átalakítása a felszabadulás után történt meg, hiszen az ország vezetői megértették, fejlett társadalom és ipar egy országban akkor létezhet, ha jól képzett munkások sokasága dolgozik a különféle iparágakban.

Jegyzetek

1. 100 éves az egri Ipari Szakmunkásképzés Intézete. Eger, 1983.
2. U. o.
3. Tanfelügyelő jelentés Heves vármegye közoktatásügyi helyzetéről. Eger, 1887.
4. U. o.
5. Alispáni jelentés Heves megye 1889. évi állapotáról, Eger, 1890.
6. Alispáni jelentés Heves megye 1901. évi állapotáról, Eger, 1902.
7. U. o.
8. U. o.
9. Alispáni jelentés Heves megye 1907. évi állapotáról, Eger, 1908.
10. Alispáni jelentés Heves megye 1911. évi állapotáról, Eger, 1912.
11. Alispáni jelentés Heves megye 1912. évi állapotáról, Eger, 1913.

Resümee: (Beitrag zur Geschichte der Gewerbe- und Handelslehrlingsfachschule in Eger während des Dualismus)

Nach dem Skizzieren der Vorausgehenden gibt die anwesende Arbeit eine Einsichtnahme in die Geschichte der Gewerbelehrlingsbildung im Dualismus in Eger. Nach der Bekanntmachung der auf das Thema bezüglichen unterrichtspolitischen Entscheidungen und Gesetze in der geprüften Epoche kommen das Skizzieren und die kritische Analyse der örtlichen Praxis an die Reihe. Die Forschung beschäftigt sich herausgehoben mit der Geschichte der Lehrlingsfachschule, die im Jahre 1883 unter der Leitung von Rudolf Derszib zu wirken begann, überblickend die subjektiven und objektiven Bedingungen des dortigen Unterrichtes. Die Wirkung dieser Schule war nicht angestört, in erster Reihe wegen der Mangelhaftigkeit des XVIII. Gesetzartikels vom Jahre 1844. Nachdrücklich erwähnender Fortschritt war erst im Jahre 1907, als man das Lehrlingsheim wie eine wichtige soziale Einrichtung verwirklicht hat. Als letzte Folgerung kann man sagen, daß die Lehrlingsbildung in der Zeit des Dualismus auch in der wichtigsten Stadt unseres Komitats mit Schwierigkeiten belastet war, und so verrichtete sie ihre aufgabe nur auf sehr niedrigem Wirkungsgrad.